

УДК 94(4-15)'145/165':327]:[316.361.13:347.115
DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.27.24>

ДИНАСТИЧНІ ШЛЮБИ ТА ЇХНЯ РОЛЬ У ДИПЛОМАТІЇ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ

Крамар Юрій,

*доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0002-5711-3634*

У запропонованій статті розглянуто роль «шлюбної дипломатії» в європейській історії другої половини XV – середини XVII ст., показано вплив династичних шлюбів на зовнішню політику та дипломатію європейських держав періоду раннього нового часу.

Династичний шлюб – це союз, що укладався між представниками правлячих династій із метою вирішення важливих внутрішньо- та зовнішньополітичних питань зацікавлених сторін. Шлюбні домовленості використовувались для: 1) врегулювання територіальних суперечок (вдалий «шлюбний контракт» давав змогу висунути претензію на той чи інший титул і, відповідно, на закріплену за ним територію); 2) укладення військово-політичних союзів; 3) залагодження конфліктів і закріплення міжнародних угод (шлюб вважався важливою символічною складовою частиною примирення між воюючими сторонами); 4) припинення внутрішніх усобиць; 5) зміцнення міжнародного престижу і авторитету правлячої династії.

Залежно від мотивів, які переслідувала та чи інша шлюбна угода, виділяють такі основні різновиди династичних шлюбів. Перший – династична унія. Це політичне об'єднання, за якого монархи, що його уклали, були суверенними правителями (дві держави певний час управлялися єдиною династією). Другий різновид династичного шлюбу – це союз між суверенним правителем і представником іноземного королівського двору, який перебирав на себе статус королеви (короля), консорт. При укладенні такого шлюбу на перше місце виходило питання забезпечення спадковості королівського роду. Втім, можливі геополітичні вигоди від такого союзу теж не відкидалися.

Процедура укладення династичного шлюбу була доволі тривалим процесом. Вона потребувала врахування цілої низки умов. Важливе значення мав статус, престиж королівської родини, зовнішньополітична стратегія тієї чи іншої держави. Серед інших факторів, які впливали на династичну політику, назвемо географічний, соціальний, релігійний. Однак вирішальне значення в цей період, як і в епоху середньовіччя, мали політичні інтереси, які майже завжди домінували над родинними.

***Ключові слова:** ранній новий час, династичний шлюб, зовнішня політика, дипломатія, міжнародні відносини.*

Kramar Jurij. Royal intermarriages and their role in diplomacy of Western European states in early modern period

The proposed article examines the phenomenon of 'marital diplomacy' in European history of the second half of the XVth – middle XVIIth centuries, also the influence of royal intermarriages is shown regarding the foreign policy and diplomacy within European states during the period of early modern times.

A royal intermarriage – is a union, concluded between representatives of ruling dynasties, with a goal to solve important internal- and foreign policy issues of interested parties. Marriage arrangements were used for: 1) settlement of territorial disputes (successful 'marriage contract' made it possible to put forward a claim to one title or another, and, accordingly, to the territory assigned to it); 2) creating military and political alliance; 3) settlement of conflicts and consolidation of international agreements (marriage was considered as an important symbolic component of reconciliation between warring parties); 4) cessation of internal strives; 5) strengthening of international prestige and authority of the ruling dynasty.

Depending on the motives, pursued by one or another type of marriage agreement, the following main types of dynastic marriages are distinguished. The first one – a dynastic union. This is a political union, under which the monarchs, who concluded it, were sovereign rulers (two states were ruled by one dynasty for a certain period of time). The second type of dynastic marriage – is a union between a sovereign ruler and a representative of the foreign royal court, who took over himself the status of queen (king) consort. While concluding such a type of marriage, the issue of ensuring the succession of the royal family came first. However, possible geopolitical benefits from such an alliance were not rejected either.

The procedure of concluding a royal intermarriage was quite a long process. It required consideration of a number of conditions. Important values had the status, prestige of the royal family, the foreign policy strategy of that state or another. Among other factors, that influenced dynastic politics were geographical, social and religious ones. However, the crucial role during this period, similarly to the Middle Ages, had political interests that almost always dominated over family members.

***Key words:** early modern times, royal intermarriage, foreign policy, diplomacy, international relations.*

Династичні шлюби мали особливе значення в історії Європи нового часу. Вони були невід'ємною складовою частиною міжнародних відносин того часу, використовувались як інструмент реалізації зовнішньополітичних стратегій провідних держав континенту, сприяли формуванню і зміцненню союзницьких взаємин між країнами, впливали на дипломатію європейських держав XV–XVII ст.

Династичний шлюб – це союз, що укладався між представниками правлячих династій різних країн, з метою налагодження політичних взаємин, створення військових коаліцій, підтвердження і закріплення міжнародних угод, врегулювання конфліктів або їх попередження.

Так звана «династична дипломатія», тобто стратегія вибору наречених для спадкоємців трону бере свій початок в середньовічну епоху і базувалась на тодішніх уявленнях про велику родину християнських правителів. Свого апогею «шлюбна дипломатія» досягає в період нового часу. Зауважимо, що в ранньомодерній Європі це був не лише інструмент мирного співіснування держав. Нерідко шлюби між представниками окремих династій призводили до тривалих і запеклих війн за династичний спадок. У XVII ст. відомі війни за мантуанський спадок, або Мантуанська війна – збройний конфлікт за право володіння герцогством Мантуя і маркграфством Монферрат, що тривав з 1628 по 1631 рік, «деволюційна війна» (1667–1668) між Францією й Іспанією за Іспанські Нідерланди, війна за пфальцьський спадок, відома також як війна Великого альянсу, що велась між Францією і т. зв. Аугзбургською лігою у 1688–1697 рр.

Сучасні дослідники історії шлюбної дипломатії в Європі (Х. Духардт [12] Г. Вебер [13], М. Петерс [14], П. Флемінг [15], Попов М.В. [8; 9; 10]) виділяють кілька основних типів династичних шлюбних угод. Це, зокрема, шлюби спрямовані на: розширення території власного домену (так званий «прибутковий шлюб»), формування зовнішньополітичних альянсів; укладення внутрішньодержавних союзів з метою зміцнення влади правлячої династії; закріплення мирних домовленостей; упередження конфліктів і війн. Зупинимось на окремих з них.

Як зазначалося вище, мотиви укладення династичних угод могли бути різними. Один із найпоширеніших – *врегулювання територіальних суперечок* як всередині держави, так і з найближчими сусідами. Правителі тих чи інших держав прагнули до зміцнення політичної влади над підконтрольними їм землями, а за можливості розширення їхніх меж. Дієвим інструментом вирішення цього питання були династичні шлюби. Прикладів таких союзів в історії Європи знаходимо чимало. У 1477 р., після того як в ході т. зв. «бургундських війн» загинув герцог Бургундії Карл Сміливий (1433–1477), виникло питання про поділ «бургундської спадщини», за яку змагались Франція і Священна римська імперія [6, с. 12]. У результаті вдало укладеного у 1477 р. шлюбу між єдиною донькою і спадкоємицею графа Бургундського Марією (1457–1482) і ерцгерцогом Австрії Максиміліаном – майбутнім імператором Священної Римської імперії Максиміліаном I Габсбургом (1493–1519) Бургундія і частина Нідерландів (Фландрія, Брабант, Люксембург, Голандія, Зеландія) увійшла до складу Габсбурзьких володінь [7, с. 110]. Так почалась вікова боротьба Франції із Габсбургами за гегемонію в Європі.

Габсбурги намагались усіма засобами перешкодити зміцненню Франції на міжнародній арені, в т.ч. використовуючи політику «шлюбної дипломатії». Так, у 1490 р. овдовілий Максиміліан I Габсбург (Марія Бургундська померла досить рано у віці 25 років) кинув відкритий виклик французькому королю Карлу VIII Валуа (1483–1498), уклавши шлюбний договір із Анною – спадкоємицею Бретонського герцогства [7, с. 112]. На той час це було останнє велике феодалне володіння на території Французького королівства, на яке не поширювався суверенітет монарха. У відповідь французька армія в грудні 1491 р. вторглась у Бретань. Наслідком цієї військової кампанії стало те, що бретонська герцогиня Анна була змушена вийти заміж за Карла VIII, а 1499 р., після його смерті, за Людовіка XII (1498–1515), котрий задля цього шлюбу розлучився зі своєю попередньою дружиною. Врешті донька Анни Бретонської та Людовіка XII, Клод, у 1515 р. взяла шлюб з королем Францією I (1515–1547) [1, с. 225]. Останній став єдиним спадкоємцем титулу герцога бретонського після смерті дружини у 1524 р. і в такий спосіб Бретань було інтегровано до складу французької корони.

Зауважимо, що династичні шлюби загалом відіграли дуже важливу роль у процесі становлення національних держав. Яскравим прикладом може слугувати Іспанія, політичне об'єднання якої внаслідок Реконквісти розтягнулось на кілька століть. У другій половині XV ст. на Піренейському півострові існувало кілька християнських королівств, найбільшими з яких були Арагон і Кастилія. Шлюб королеви Кастилії Ізабелі I (1474–1504) та Фердинанда II Арагонського (1452–1516), укладений 19 жовтня 1469 р., започаткував династичну унію Кастилії та Арагону, що призвело до утворення у 1475 р. єдиного Іспанського королівства [8, с. 144–147].

Зауважимо, що завдяки династичним союзам з'являлися цілі імперії, володіння яких простягались не лише в Європі, але й далеко за її межами. Прикладом держави, територія якої значною мірою

сформувалася на основі династичних союзів, може слугувати імперія Габсбургів. Останніх вважають найуспішнішими «шлюбними стратегами» в історії. В XII ст., коли відбувалось становлення династії, Габсбурги володіли скромним графським титулом і невеликим маєтком на півночі сучасної Швейцарії. А вже в XVI ст. в особі Карла V Габсбурги правили Священною Римською імперією німецької нації та об'єднаною Іспанією, включно з колоніями Нового світу. Ключову роль у територіальному та політичному зростанні імперії відіграла серія іспано-габсбургських шлюбів, укладених у 1496–1497 рр. Так, син імператора Максиміліана I Філіп (1478–1506) одружився з єдиною донькою Ізабелли I Кастильської та Фердинанда Арагонського інфантою Хуаною – спадкоємицею об'єднаної Іспанії [2, с. 90]. Невдовзі син Філіпа і Хуани Карл стане королем Іспанії під ім'ям Карлоса I, а в 1519 р. його буде обрано імператором, котрий увійде в історію під ім'ям Карла V Габсбурга (1519–1556). У такий спосіб Габсбурги об'єднують володіння Священної Римської імперії та іспанської корони. А про імперію Габсбургів говоритимуть як про державу, «в якій ніколи не заходить сонце» [3, с. 49].

Шлюбними угодами доволі часто завершувались багатолітні війни між колись непримиренними ворогами. В історії ранньомодерної Європи це можна проілюструвати на прикладі франко-габсбургських конфліктів. Наприклад, мир у Камбре (1529 р.) закріплено шлюбом імператора Карла V із сестрою французького короля Франціска I Елеонорою. Мир у Като-Камбрезі (1559 р.), який знаменував завершення Італійських воєн (1494–1559 рр.), було скріплено одразу двома шлюбами: іспанський король Філіп II (1527–1598) одружився з донькою французького короля Генріха II (1547–1559) Єлизаветою Валуа (1545–1568), а головнокомандувач іспанської армії князь Емануїл Філіберто Савойський (Залізна Голова) (1528–1580) – з сестрою Генріха II Маргаритою де Валуа [3, с. 92].

У 1635 розпочався черговий тривалий конфлікт між Францією та Іспанією в Європі, який після виснаження воюючих сторін завершився підписанням у 1659 р. Піренейського мирного договору. Угода стала великим успіхом французької дипломатії. За умовами договору Франція приєднала піренейське герцогство Руссільйон, графство Артуа і низку територій у Фландрії та Люксембурзі. Обидві сторони підтвердили право французького короля на королівство Наварра [4, с. 249].

У 1660 Піренейський договір було скріплено шлюбом між французьким королем Луї XIV (1643–1715) та іспанською інфантою Марією Терезією (1638 — 1683) [1, с. 226]. Відповідно до угоди інфанта відмовлялася від свого права на іспанський престол, однак лише після сплати її батьком королем Філіпом IV (1621–1665) чималого посагу Франції, чого ніколи так і не відбулося. Саме це дало підстави французьким Бурбонам невдовзі висунути свої претензії на іспанську корону. Це сталося після смерті брата Марії Терезії Іспанської, бездітного короля Карла II (1665–1700).

Розглянута мирна угода та її реалізація приводять до висновку, що у випадку відсутності прямих спадкоємців чоловічої статі вдалий «шлюбний контракт» давав змогу висунути претензію на той чи інший титул і, відповідно, на закріплену за ним територію. Водночас шлюб між Людовиком XIV та Марією Терезією Іспанською показує, яке далекосяжне значення загалом могли мати шлюбні угоди для системи тогочасних міжнародних відносин. Адже йшлося не лише про примирення між воюючими державами, забезпечення територіальних інтересів двох країн, а й, що особливо важливо, про встановлення довготривалого миру між ними. Невипадково окремі королівські шлюби регулювалися контрактами, умови їх укладення обговорювалися роками і часто складали частину більш широких політичних домовленостей.

Щодо форми укладення шлюбних угод, то виділяють такі два види династичних шлюбів. Перший – *династична унія*. Це політичне об'єднання, за якого монархи (король і королева), що його укладали, були суверенними правителями. Дві держави відтепер управлялися єдиною династією. Прикладом такого шлюбу може слугувати згаданий династичний союз Ізабелли Кастильської і Фердинанда Арагонського (1474 р.), в результаті якого були об'єднані королівства Кастилія і Арагон. Ця подія стала важливим етапом у процесі створення єдиного Іспанського королівства. Така форма унії сприяла формуванню державно-політичної, економічної, культурно-релігійної та мовної єдності народу як єдиної нації, в даному випадку іспанської.

Водночас династичний союз не завжди призводив до створення єдиної держави. Прикладом такої династичної унії є шлюб англійської королеви Марії II Стюарт (1662–1694) та Вільгельма III Оранського (1650–1702) [5, с. 95]. Останній, здобувши титул англійського короля в результаті безкровного державного перевороту 1689 р., відомого в історії під назвою «Славна революція», водночас залишався штатгальтером Нідерландів. Нідерланди й надалі зберігали свій державний суверенітет.

Інший вид династичного шлюбу – це союз між суверенним правителем і представником іноземного королівського двору, який перебирав на себе статус королеви (короля) – *консорт* (королева/король-консорт – дружина правлячого монарха або чоловік правлячої королеви – *Ю.К.*). При укладенні такого

шлюбу на перше місце ставилось питання забезпечення спадковості королівського роду. Утім, можливі геополітичні вигоди від такого союзу теж не відкидалися. Доброю ілюстрацією такого різновиду шлюбних контрактів були шлюби, укладені між принцесою Елеонорою Португальською (1434–1467) та імператором Священної Римської імперії Фрідріхом III (1415–1493), шлюб між англійською королевою Марією I Тюдор (1516–1558) та іспанським королем Філіпом II (1527–1598) [11, с. 308]. Останній приклад цікавий тим, що в цьому династичному союзі роль короля-консорта було відведено Філіпу II, котрому за умовами шлюбного контракту відводилась роль чоловіка правлячої королеви, а отже, він не був наділений політичною владою в Англії. Водночас можливі діти від цього шлюбу не могли розраховувати на владу в будь-яких іспанських володіннях Філіпа II, які мали бути перейти дону Карлосу – його синові від першого шлюбу з Марією Португальською (1543 р.).

Розглянемо тепер фактори, що впливали на династичну політику монархів. Домовленість про королівський шлюб сама по собі була дуже складною справою, а процедура їх укладення – тривалим процесом. Вона потребувала врахування цілої низки умов. Нерідко виникали різні обмеження щодо кола майбутніх партнерів. Важливе значення мав статус, престиж королівської родини, черга на трон потенційного партнера, зовнішньополітична стратегія тієї чи іншої держави. Із плином часу могли з'являтися й інші фактори, що вимагали обов'язкового врахування під час укладення шлюбного контракту. Навіть *географічний чинник* нерідко впливав на вибір шлюбної пари. Наприклад, периферійне розташування країни нареченої/нареченого значно утруднювало контакти зі своєю родиною. Адже один із членів подружжя неминуче стикався на новій батьківщині із зовсім з іншим для себе світом, іншою культурою, мовою, до чого довго доводилося звикати. Отож шлюб іспанської принцеси Беатрисы Арагонської (1457–1508 рр.) з угорським королем Матвієм I Корвіном (1443–1490 рр.) у 1475 р. або шлюб польського короля Сигізмунда I Старого (1467–1548 рр.) з міланською герцогинею Бона Марія Сфорца (1494–1557 рр.) в історії шлюбної дипломатії був швидше винятком, ніж правилом. Натомість більш поширеною була практика регіональних шлюбів – східно-, центрально-європейських, північно-німецьких, скандинавських, габсбургсько-італійських [12, р. 8].

Іншим фактором, що впливав на династичну політику, була *ієрархічність або паритет* обох членів подружжя [12, р. 9]. Члени правлячого дому зазвичай не одружувались із нижчим за соціальним статусом претендентом. Наприклад, ерцгерцогиня з родини Габсбургів не могла вийти заміж за імперського лицаря або провінційного графа. Якщо ж член родини наполягав на моргантичному шлюбі, на партнера, який перебував на нижчому щаблі соціальної ієрархії, поширювались певні обмеження. Наприклад, діти, народжені в такому шлюбі, позбавлялись прав правонаступництва.

У «шлюбній стратегії» важливу роль відігравав *політичний чинник*. При укладанні шлюбів існувала практика «передачі» наречених. Так, коли спадкоємець помирав до або одразу після весілля, наречена королівської крові зазвичай виходила заміж за наступного претендента на престол. Так було у випадку Катерини Арагонської – дружини принца Уельського Артура, старшого сина англійського короля Генріха VII (1457–1509). Після раптової смерті чоловіка вона, за наполяганням старшого Тюдора та з міркувань «політичної доцільності», вдруге вийшла заміж за його молодшого брата, майбутнього короля Генріха VIII (1509–1547) [5, с. 51].

Зауважимо, що шлюбні контракти, до того часу поки шлюб не був офіційно укладений, доволі часто анулювалися. Нерідко це залежало від зміни зовнішньополітичних пріоритетів тієї чи іншої правлячої династії. Якщо шлюб ставав не вигідним, то його під різними приводами розривали, приносячи в жертву політиці долі колишніх дружин, дітей і онуків. Наприклад, згадуваний вже Бургундський герцог Карл Сміливий був одружений тричі. Відповідно до умов Арраського миру 1435 р. він заручився з Катериною Французькою (бл. 1431–1446), донькою Карла VII Звитязного (1403–1461) і сестрою свого майбутнього запеклого ворога Людовіка XI (1423–1483). Друга дружина Карла Сміливого – Ізабелла де Бурбон (1436–1465) – була донькою Карла I Бурбона (1401–1456). А в 1468 р. дружиною Карла Сміливого стала Маргарита Йоркська (1446–1503), сестра англійського короля Едуарда IV (1442–1483), на допомогу якого Карл Сміливий розраховував у боротьбі з Людовіком XI [8, с. 148].

Важливим чинником при укладанні династичних шлюбів була й *конфесійна приналежність* кандидатів на шлюб. Однією з підстав, за якою монарх мав право вето на запропонований королівський шлюб, була різне віросповідання наречених. Всі католицькі країни Європи зазвичай строго дотримувались цієї політики.

Прірву між католицькими та не католицькими європейськими королівськими родами вдавалося долати дуже рідко. Це було швидше винятком в історії династичних шлюбів. Так, англійський король, протестант Карл I Стюарт (1600–1649) був одружений на католицькій принцесі Генрієтті Марії Французькій (1609–1669), а укладений між ними шлюбний договір дозволяв майбутній королеві-консорт сповідувати католицизм [5, с. 110].

Та обставина, що шлюби між католицькими та некатолицькими династіями були рідкістю, важко пояснити будь-якою іншою причиною, окрім релігійної. Якщо релігійні розбіжності домінували, шлюбні союзи як складова частина політичних домовленостей виключались. Однак у випадку, коли шлюб міг принести вагомий політичний дивідент, він ставав інструментом примирення ворогуючих сторін, які належали до різних релігійних конфесій. Хрестоматійним прикладом такого шлюбу було одруження лідера гугенотів Генріха де Бурбона (1553–1610), принца Наваррського, із французькою принцесою, донькою короля Франції Генріха II і Катерини Медічі Маргаритою де Валуа (1553–1615). Із проектом цього шлюбу у 1572 р. виступила сама Катерина Медічі (на той час регентка), котра в такий спосіб прагнула досягти громадянського примирення в країні між католиками і протестантами [1, с. 251].

Таким чином, при укладанні шлюбних домовленостей враховувалися різні фактори (географічний, соціальний, релігійний), однак вирішальне значення в цей період, як і в епоху середньовіччя, мали політичні інтереси, які майже завжди домінували над родинними. Особисте ставлення майбутнього подружжя одне до одного, людські почуття відходили на другий план. Вибір шлюбної пари був рішенням батьків і найчастіше диктувався зовнішньополітичними інтересами держави.

Розглянувши окремі аспекти феномену шлюбної дипломатії в європейській історії нового часу, приходимо до таких висновків. У XV–XVII ст. династичні шлюби і «шлюбна дипломатія» залишалися невід'ємною частиною зовнішньополітичної діяльності великих і малих держав Європи. Шлюбна дипломатія була покликана вирішувати важливі внутрішньо- та зовнішньополітичні питання тогочасних держав. Родинні зв'язки використовувалися для налагодження політичних відносин, припинення військових конфліктів, закріплення міжнародних угод, здійснення територіальних надбань як всередині держави, так і за її межами, зміцнення міжнародного престижу і авторитету правлячої династії. У період раннього нового часу династичні шлюби відіграли важливу роль у формуванні національних держав, зокрема Іспанії, Франції, Англії.

Література:

1. Ададуrow В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII століття). Серія «Історія країн світу». Львів : вид-во УКУ, 2002. 412.
2. Григор'єва Т. Історія дипломатії: від давнини до кінця XVIII ст. Київ : видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2014. 176 с.
3. Ермановская А.Э. Загадки истории. Империя Габсбургов. Харьков : Фолио, 2018. 379 с.
4. Історія країн Західної Європи та Північної Америки Нового часу (кінець XV – початок XIX ст.) : навч. посіб. / за наук. ред. З.А. Баран. Київ : Знання, 2015. 533 с.
5. Ивонин Ю.Е., Ивонина Л.И. Властители судеб Европы: императоры, короли, министры XVI–XVIII вв. Смоленск : Русич, 2004. 464 с.
6. Монархи Европы. Судьбы династий / Ред.-сост. Н.В. Попов. Москва : Издательство «Республика», 1996. 627 с.
7. Моруа А. История Франции / пер. с фр. А. Серебрянниковой. Москва : Ко-Либри, Азбука-Аттикус, 2021. 704 с.
8. Попов Н.В. Династические браки и «брачная дипломатия» в Западной Европе раннего нового времени. *Новая и новейшая история*. № 6. 1998. С. 143–169.
9. Попов Н.В. Династические браки и «брачная дипломатия» в Центральной и Восточной Европе XV – начала XVII в. *Новая и новейшая история*. № 2. 2000. С. 170–179.
10. Попов Н.В. Династические браки и «брачная дипломатия» в Западной Европе XVII – начала XVIII в. *Новая и новейшая история*. № 5. 2001. С. 185–213.
11. Рыжов К. Все монархи мира. Западная Европа. Москва : «Вече», 2001. 559 с.
12. Duchhardt H. The Dynastic Marriage. Mainz: European History Online. URL: <https://d-nb.info/1031910271/34>.
13. Weber H. Die Bedeutung der Dynastien für die europäische Geschichte in der frühen Neuzeit. ZBLG. 1981. # 44. URL: https://periodika.digitale-sammlungen.de/zblg/kapitel/zblg44_kap7.
14. Peters M. Heiraten für den Frieden. Europäische Heiratsverträge als dynastische Friedensinstrumente der Vormoderne. Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz, Beiheft online 3, Abschnitt 12–20. URL: https://www.ieg-mainz.de/Beihefte-online-----_site.site..ls_dir_nav.185_supplement.6_article.24_likecms.html.
15. Fleming P.H. 1973. The Politics of Marriage among Non-Catholic European Royalty. *Current Anthropology*. 14(3). 1973. URL: <https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/201323>.